

Блуканне па міфах

У сваім артыкуле «Увекавечанне міфа» («Беларуская думка», № 1, 2013 год) гісторык Юрый Мікульскі выступае супраць адкрыцця ў Навагрудку помніка першаму гаспадару Вялікага Княства Літоўскага князю Міндоўгу. Паводле яго меркавання, Міндоўгава роля ў гісторыі Беларусі «мякка кажучы, сумнеўная» (с. 74), бо той ніколі не быў наваградскім князем, а далучыў горада да літоўскай дзяржавы шляхам заваёвы. Таму гэты князь не можа быць нашым героем: «За такі помнік будзе сорамна не толькі перад сабой, але і перад замежнымі гасцямі горада, асабліва перад нашымі блізкімі суседзямі» (с. 76).

Аргументацыю сваіх поглядаў магістр гісторыі Ю. Мікульскі імкнецца прыбраць у навуковую форму, пра што сведчаць спасылкі на спецыяльныя навуковыя працы і публікацыі пісьмовых крыніц па пачатковай гісторыі ВКЛ. Аднак на самай справе артыкул публіцыстычны, што відаць па змешчаных у ім характарыстыках апанентаў і іх поглядаў, такіх як «свядомыя», «адраджэнцы», «дзеячы», «барацьбіты за незалежнасць» і інш. (усё ў двукоссі), а іх погляды – «духта» і г.д. У навуковых публікацыях такая тэрміналогія, як правіла, не ўжываецца.

Ю. Мікульскі прыраўноўвае працы «беларускіх «адраджэнцаў» да жоўтай прэсы і супрацьпастаўляе ім «прафесійных даследчыкаў», што «абіраюцца, натуральна, на сучасныя эпосе князя крыніцы, верагоднасць інфармацыі якіх не выклікае сумненняў» (с. 70). Такое супрацьпастаўленне не заўсёды адпавядае рэчаіснасці. Напрыклад, аўтар гэтых радкоў адначасова належыць да адраджэнцаў (сябра Беларускага грамадскага аб'яднання «Ветэраны Адраджэння») і да прафесійных даследчыкаў гісторыі (рашэннем ВАК Рэспублікі Беларусь ад 30 чэрвеня 1999 года прысуджана вучоная ступень доктара гістарычных навук). Дарэчы, мяркуючы па тэксце і спасылках да артыкула Ю. Мікульскага, яму не знаёмая мая доктарская манаграфія «Стварэнне Вялікага княства Літоўскага», дзе спецыяльныя раздзелы прысвечаны Міндоўгу і ягонай дзейнасці ў Навагрудку, а таксама папулярная пра-

ца «Міндаўг – Mindauh. Пачатак гаспадарства».

Больш за дзесяць гадоў мне давялося працаваць з гістарыяграфіяй і крыніцамі па пачатковай гісторыі ВКЛ, якія непасрэдна датычаць дзейнасці Міндоўга, і атрыманыя высновы даволі значна, а ў некаторых выпадках – кардынальна – разыходзяцца са сцвярдзэннямі Ю. Мікульскага.

Вось сфармуляваныя і пранумараваныя Ю. Мікульскім тэзісы апанентаў, якія ён спрабуе абвергнуць: «1. Міндоўг быў новагародскім князем»; «2. Новагародак быў сталіцай ВКЛ»; «3. Беларускія землі і Новагародак былі ядром фарміравання ВКЛ»; «4. Новагародак прыняў Міндоўга на княжанне і мірным шляхам увайшоў у ВКЛ»; «5. Новагародак – месца каранацыі Міндоўга»; «6. Міндоўг пахаваны ў Навагродку». Дарэчы, гэтыя фармулёўкі не зусім карэктныя, бо тэзісы 2 і 3 (пра сталічнасць Наваградка і ягоны ўдзел у «ядры фарміравання ВКЛ») супярэчаць тэзісу 4 пра ўваход горада ў гэтую дзяржаву. Бо калі Наваградак быў цэнтрам і ядром, то іншыя землі ўваходзілі, далучаліся да яго, а не наадварот. Але ў суме такія фармулёўкі можна прыняць. У пэўнай меры згаджаюцца з Ю. Мікульскім адносна пункта 6, бо, сапраўды, у крыніцах зусім няма прамых ці ўскосных згадак пра месца пахавання князя. Гара Міндоўга – мясцовая легенда, але гэта не значыць, што супраць яе трэба змагацца і выкараняць з нашай свядомасці. Змаганне з легендай – занятак, не звязаны са здаровым сэнсам: разумныя людзі, дзякуючы легендам, зарабляюць на турыстах.

А вось іншыя адвергнутыя Ю. Мікульскім тэзісы цалкам адпавядаюць вынікам даследаванняў не толькі маіх, але і шанаваных аўтарытэтных гісторыкаў, у тым ліку замежных (пра апошніх гаворка ніжэй).

Калі паглядзець бліжэй на навуковую частку артыкула Ю. Мікульскага, якая служыць яго аўтару фундаментам, аргументацыяй для публіцыстычных высноў, то выяўляецца непрафесійнасць, дзіўная для магістра гісторыі і супрацоўніка акадэмічнага інстытута. Недакладнасцей, памылак у спасылках на крыніцы, у інтэрпрэтацыі крыніц

настолькі шмат, што ў выніку навуковая база не падмацоўвае, а хутчэй абвяргае пафасную публіцыстыку Ю. Мікульскага.

Недакладнасці пачынаюцца ўжо з першай старонкі. Так, Міколу Ермаловічу прыпісваецца стварэнне тэорыі, паводле якой «*Беларусь – гэта насамрэч нікая не Беларусь, а напросту Літва*» (с. 69). У сапраўднасці ж гісторык сцвярджаў, што летапісная Літва, ад якой пайшла назва дзяржавы – зусім не тэрыторыя сучаснай Летувы, а востраў балцкага насельніцтва ў беларускім этнічным абшары (крытыка поглядаў М. Ермаловіча – асобная справа).

Далей Ю. Мікульскі абвясчае тэзісы пра добраахвотнае прыняцце Міндоўга на княжанне наваградскімі баярамі, пра Наваградка як сталіцу, вакол якой Міндоўг збіраў беларускія і літоўскія землі, «... проста меркаваннем пісьменнікаў, якое грунтавалася на легендах і паданнях XVI–XVII стагоддзяў, запісаных у позніх літоўскіх летапісах. Гэтыя летапісы ўяўляюць сабой амаль цалкам выдуманую гісторыю, якая абсалютна пярэчыць крыніцам XIII–XIV стагоддзяў» (с. 69). Даследчык самастойна звяртаецца да гэтых крыніц, але, на жаль, няўдала. Так, сцвярджае Ю. Мікульскага, што «*Новагародак быў далучаны да Літвы каля 1248 года, калі ўпершыню згадваецца пад літоўскім панаваннем*» (с. 70) – недакладнае. На самай справе ў Галіцка-Валынскім летапісе, на які ён спасылкаецца [1, с. 816], ідзе гаворка пра тое, што Міндоўг захапіў уладанні пляменнікаў у Літоўскай зямлі, а тыя ўцяклі ў Галіцка-Валынскую дзяржаву. Тамтэйшыя князі не толькі іх прынялі, але і стварылі супраць Міндоўга ваенную кааліцыю ў складзе Галіцка-Валынскага княства, Інфлянцкага ордэна, яцвягаў і «поў-Жамойці». Сілы гэтай кааліцыі (у якой, звярніце ўвагу, былі не толькі ўсходнія славяне, але немцы і блізкія да Міндоўга этнічна яцвягі і жамойты), з розных бакоў пайшлі на Наваградка. І вось гэты іх паход 1249–1250 гадоў – першае ў пісьмовых крыніцах сведчанне пра саюз Наваградка з Міндоўгам.

Першай жа верагоднай акцыяй гэтага саюзу было выгнанне з Літвы пляменнікаў Міндоўга, якое адбылося каля 1248 года, і адсюль гэты год – верагодная дата стварэння саюзу, а значыць, і пачатку ВКЛ. Вядомая рэч – у сярэднявеччы дзяржавы будаваліся не паводле этнічнага прынцыпу, а на аснове феадальнай іерархіі, дзе этнічнае паходжан-

не манарха, арыстакратыі, сялян не мела істотнага значэння.

Далей зноў недакладнае сцвярджае: «*Новагародак не адыгрываў у літоўскай дзяржаве ніякай выключнай ролі, прынамсі, з крыніц гэтага не бачым*» (с. 70). Наадварот, крыніцы, найперш галоўная з іх – Галіцка-Валынскі летапіс – неаднакроць сведчаць пра надзвычайную, нават галоўную ролю Наваградка ў пачатковай гісторыі ВКЛ (а не ў літоўскай дзяржаве, якой не існавала). Прынамсі, гэта выдатна разумелі тагачасныя галіцка-валынскія князі, якія імкнуліся захаваць палітычны ўплыў на Панямонні. Яны раз за разам самастойна ці ў кааліцыі з немцамі, яцвягамі, жамойтамі, полаўцамі, татарами выступалі паходамі на Міндоўга і амаль заўсёды мэтаі паходаў быў Наваградка і іншыя беларускія гарады Панямоння, якія не паддаваліся этнічна блізкім славянскім князям, а змагаліся супраць іх разам са сваім князем-балтам. Калі ў 1254 годзе ў выніку прайгранай ВКЛ вайны гарады Панямоння былі перададзены сыну галіцкага князя Раману Данілавічу, то ўсё роўна ягоным сюзерэнам заставаўся Міндоўг, бо, як паведамляе летапіс, у 1255 годзе Міндоўг пасылаў Рамана ў падмогу ягонаму бацьку [1, с. 838].

Недакладнае і наступнае сцвярджае Ю. Мікульскага: «*калі пасля смерці Міндоўга яго сын Войшалк ідзе займаць літоўскі трон, то ён кіруецца з Наваградка ў Літву*» (с. 70). Гэта не так, бо найперш Войшалк з пінскай дружынай прыйшоў у Наваградка, дзе да яго далучылася наваградская дружына, потым усе разам, ды яшчэ з галіцка-валынскай падмогай, пайшлі прыводзіць у пакару, г.зн. вяртаць у дзяржаву, Дзяволтву і Нальшчаны.

Ю. Мікульскі сцвярджае, што Наваградка не быў сталіцай Вялікага Княства Літоўскага. Аднак, хоць не захавалася прамое запісу ў крыніцах пра сталічны статус Наваградка, усе дзеянні маладога ВКЛ і ягоных ворагаў тое пацвярджаюць. І гэта добра бачаць прафесіяналы, гісторыкі ВКЛ (да якіх, на жаль, не выпадае залчыць Ю. Мікульскага). У прыватнасці, не заангажаваныя ў беларускі патрыятызм польскія гісторыкі – спецыялісты па ВКЛ – лічаць Наваградка сталіцай Вялікага Княства Літоўскага, месцам хрышчэння і каранацыі Міндоўга, важнейшым на той час горадам Панямоння [2, с. 48; 3, с. 131; 4, с. 14].

Не вытрымлівае крытыкі сцвярджае Ю. Мікульскага пра ўзброеную заваёву лі-

тоўцамі беларускіх зямель у XIII стагоддзі. Я ў свой час спецыяльна шукаў у крыніцах звесткі пра напады летапісных літоўцаў на беларускія гарады і землі ў XI–XIII стагоддзях і не знайшоў іх. Таму выклікаюць здзіўленне такія пасажы ў Ю. Мікульскага: «*Тым не мени літоўскі паход 1245 года на Полацк адбіць не ўдалося, і Неўскі толькі паспеў забраць сына з Віцебска ды адступіць у напрамку Ноўгарада [13, с. 77]. Пасля гэтага Полацкае княства ўжо знаходзілася пад літоўскім панаваннем*» (с. 72). Тут усё пастаўлена з ног на галаву, бо, па-першае, літоўскі паход быў не на Полацк, а на Таржок – тэрыторыю Вялікага Ноўгарада; па-другое, Аляксандр Неўскі не адступаў, а паспяхова атакаваў літоўскі атрад, пра што выразна сведчыць наўгародскі летапісец: «В лѣто 6753 [1245]. Воеваша Литва около Торжку и Бѣжици; и гнашася по нихъ новоторжци съ княземъ Ярославомъ Володимиричемъ и бишася с ними; и отѣшася у новоторжцевъ кони, и самѣхъ биша, и поидоша с полономъ проче (...) Заутра приспѣ Александръ с новгородци, и отѣшася полонъ всъ, а княжиць исъче или боле 8» [5, с. 79].

Дарэчы, значная колькасць пабітых літоўскіх князёў – 8, як і тое, што каля двух дзясяткаў літоўскіх правадыроў падпісвалі мірную дамову ў 1219 годзе з Галіцка-Валынскім княствам, сведчыць пра адсутнасць у літоўцаў дзяржавы ў XIII стагоддзі. Бо дзейнічаюць шматлікія племянныя правадыры-князі, а не манарх ці ягоны прадстаўнік (пасля саюзу з Наваградкам і стварэння ВКЛ міжнародныя адносіны наладжваў толькі Міндоўг і ягоны паўнамоцны прадстаўнік – сын Войшалк).

Выказанне, узятае з ліста (1255 год) папы рымскага да Міндоўга, пра тое, што ён у вайне з Галіцка-Валынскай дзяржавай

«*падпарадкаваў сваёй уладзе некаторыя землі гэтага каралеўства*» [6, с. 77] не азначае, што землі, пра якія ідзе гаворка (Наваградчына і Гарадзеншчына), былі захопленыя ці падпарадкаваныя супраць волі іх жыхароў. Наадварот, яны ваявалі на баку Міндоўга ды яго наступнікаў Войшалка і Трайдзеня.

Увогуле, разглядаць усе недакладнасці і памылкі ў тэксце артыкула Ю. Мікульскага не мае сэнсу, бо іх выпраўленне зойме нашмат больш месца, чым сам артыкул. Пра тое, што ягоны аўтар «не ў тэме», бачна са шматлікіх нібыта дробных, але характэрных памылак. Напрыклад, Ю. Мікульскі не ведае, што Генрых Латвійскі быў не «*крыжацкім храністам*» (с. 71), а святаром у Латгаліі.

Больш чым дваціццагадовыя археалагічныя даследаванні ў Наваградку сцвердзілі, што горад пачынаўся не як «*памежная крэпасць Русі*» (с. 76), а як неўмацаванае паселішча [7, с. 6].

Мангола-татарскае нашэсце не было для беларускіх зямель трагедыяй, бо іх ледзьве закранула. Дарэчы, князь Аляксандр Неўскі, помнік якому Ю. Мікульскі прапануе паставіць у Беларусі, не толькі не змагаўся з татарамі, як тое рабіў Міндоўг і іншыя вялікія князі літоўскія, а наадварот, нізкапаклоннічаў перад імі. І загінуў Аляксандр Неўскі не змагаючыся супраць захопнікаў, а верным васалам татарскага хана – прыехаў шукаць ханскай ласкі ў Арду, а знайшоў там сваю пагібель.

Прыклады падобных памылак і недакладнасцей у артыкуле Ю. Мікульскага можна множыць і множыць.

Пасля азнамялення з тэкстам Ю. Мікульскага становіцца зразумелым, што ягоны аўтар, мякка кажучы, слаба арыентуецца ў праблеме, пра якую піша. Ён блукае сярод гістарычных міфаў, яўна аддаючы перавагу міфам постсавецка-расійскай гістарыяграфіі. Прадстаўленае ім навуковае абгрунтаванне сваіх публіцыстычных сцвярджэнняў не вытрымлівае крытыкі, яно часта бездапаможнае і проста баламутнае. Адсюль напрошваецца выснова, што публіцыстычныя пастулаты Ю. Мікульскага не маюць вартасці. Затое вынікі навуковых даследаванняў дзейнасці першага гаспадара дзяржавы, у якой сфарміраваўся беларускі народ, змушаюць прызнаць рацыю Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь – помнік Міндоўгу ў Наваградку стаяць павінен!

Аляксандр КРАЎЦЭВІЧ,
доктар гістарычных навук, прафесар

ЛІТАРАТУРА

1. Полное собрание русских летописей. – Т. 2. – СПб., 1908.
2. Ochmański, J. Historia Litwy / J. Ochmański. – Wrocław-Warszawa-Kraków, 1990.
3. Kosman, M. Pompa funebris w Wilnie doby przedrozbirowej / M. Kosman // Lituano-Slavica Posnaniensia. Studia Historica. – VI. – 1994.
4. Rachuba, A. Historia Litwy / A. Rachuba // Historia Litwy. Dwugłos polsko-litewski / A. Rachuba, J. Kiaupienė, Z. Kiaura. – Warszawa, 2009.
5. Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов. – Москва – Ленинград, 1950. – 659 с.
6. Міндаў, кароль Літвіі, у дакументах і сьведчаньнях = Mindowe, rex Lithowiae, in litteris et testimonies / НАН Беларусі, Ін-т гісторыі; уклад., пер. на бел. мову, камэнт. А. Жлуткі. – Мінск: Тэхналогія, 2005. – 136 с.
7. Гуревич, Ф.Д. Древние города Белорусского Поманья / Ф.Д. Гуревич. – Минск, 1982. – 47 с.